

AMOS OZ

SANOJEN MESTARI

Kun Amos Oz, tuolloin vielä Amos Klausner, saapui vuonna 1954 Huldin kibbutsiin, hän oli vakaasti päättänyt, ettei hän koskaan kirjoitaisi mitään. Hänestä ei tulisi kirjailijaa, kuten hänen kuuluisasta sedästään Joseph Klausnerista. Tai kirjastorotaa, kuten hänen isästään. Hän halusi unohtaa suvun oppineet, kirjailijat, pölyiset opukset, koko kirjallisen maailman – kaiken, mitä hänen vanhempansa edustivat. Hän halveksi ihmisiä, jotka istuivat päivät tarinoimassa ideaaleista ja filosofioista. Ihmisiä, jotka kuluttivat aikaansa argumentointiin ja teorioihin silloin, kun heidän oma maansa tarvitsi heitä eniten.

Viisitoistakesäinen Amos halusi olla vahva ja päivän paahtama salskea *sabra*, pioneeri, joka työskentelee maansa eteen. Hän halusi karistaa harteiltaan kaiken jerusalemilaisen tietäväisyyden, sukunsa taakan, jopa sukunimensä Klausnerin.

– Halusin olla kaikkea, mitä isäni ei ollut. Hän oli oikeistolainen, minä halusin sosialistiksi. Isä oli intellektuelli, minä päätin ryhtyä traktorinkuljettajaksi. Hän asui kaupungissa, minä päätin muuttaa maalle kibbutsiin. Hän oli lyhyt, minä halusin tulla pitkäksi. Siinä en kylläkään onnistunut, hymähtää Oz.

– Nimeni tosin vaihdoin.

Ensitöikseen kibbutssissa Amos otti eurooppalaisen sukunimensä tilalle

Kibbutsi, ulkopuolisuus ja irtiotto suvun perinteistä tekivät Amos Ozista kirjailijan. Ja ne perinteet, kulttuuria arvostava koti, jossa poika kasvoi kirjojen keskellä.

heprealaisen nimen Oz, joka merkitsee voimaa.

KAPINA JA ISÄN TOIVE

Miten vähän Amos Klausner tiesikään, kun hän asteli kapinallisena mutta epävarmana nuorukaisena kibbutsin portista sisään! Tuo nuori mies kirjoittaisi kirjoja, paljon kirjoja, novelleja, runoja. Hän toimisi kirjallisuuden ja filosofian opettajana sekä myöhemmin professorina Ben Gurionin yliopistossa. Hän olisi yksi yliopiston pidetyimpiä opettajia ja haluttu luennoitsija. Hän saisi hyviä, rahakkaitakin tarjouksia monelta muulta yliopistolta. Hänen kirjojaan käännettäisiin lukuisille kielille ja hän saisi kirjallisuuden palkinnon toisensa jälkeen.

– Näetkö, nyt istun täällä kirjojeni keskellä – ja kirjoitan kirjoja. Tämä on juuri sitä, mitä isäni olisi minusta toivonut. Tämä on sitä ironiaa, mitä on kai-

kessa kapinassa. Mutta edelleen käyn väittelyjä isän kanssa politiikasta. Hän kuoli 43 vuotta sitten, mutta ei ole päivää, etten väittelisi hänen kanssaan, sanoo Amos Oz.

LÄHEMMÄS PERHETTÄ

Talvisena iltapäivänä istuu kotonaan Tel Avivissa nöyrä, mutta oman arvonsa tunteva mies. Fredi-kissa hypähtää hetkeksi Ozin syliin ja jatkaa matkaa silytyksen jälkeen kupariselle vesikupille, joka on nostettu sohvapöydälle.

Oz eli pitkään kahdessa kodissa: osan viikosta Tel Avivissa ja osan Aradissa, Negevin autiomaassa sijaitsevassa vuoristokaupungissa. Muutama kuukausi sitten Amos ja hänen vaimonsa Nili Oz jättivät Aradin kodin ja muuttivat kokonaan Tel Aviviin.

– Perhesyistä. Jotta olisimme lähempänä kolmea lastamme ja neljää lastenlasta. Tapaan heitä aina kun se on mahdollista.

Esikoistyttä **Fania Oz-Saltzberger** on historioitsija ja professori Haifan yliopistossa, keskimäinen tytär **Galia Oz** on lastenkirjailija, ja kuopukselta, muusikko **Daniel Ozilta** on juuri ilmestynyt runokokoelma.

Oz jatkaa edelleen opetustyötään Ben Gurionin yliopistossa Beer Shevassa. Sen 74-vuotias kirjailija on tosin päät-

Viime marraskuussa Amos Ozille myönnettiin Prahassa Franz Kafka -palkinto. Häntä on pitkään veikkattu myös Nobelin kirjallisuuspalkinnon saajaksi.

tänyt, että tämä jää hänen viimeiseksi opetusvuodekseen. Mutta kirjallinen tuotanto ei ole suinkaan hiipumassa.

KÄVELY PIMEÄSSÄ

Talvella aurinko nousee Tel Avivissa vasta lähempänä aamuseitsemää, mutta tuolloin Oz on istunut jo kauan työpöytänsä ääressä. Hän herää joka aamu kukonlaulun aikaan, kello viideltä.

– Kävelen puoli tuntia yksin, pimeässä. Tarvitsen tuon hetken, se on tärkeä kirjoittamiselleni. Sitten juon kupin kahvia.

Ennen kuutta hän on jo täydessä työn touhussa ja kirjoittaa puoleen päivään saakka.

– Iltapäivän käytänkin sitten sen pois pyyhkimiseen, minkä sain aikaan aamupäivällä.

Tähän kätkeytynee kuivaa huumoria, mutta Oz sanoo, että kirjailija ei voi olla hyvä jos hän rakastaa liikaa omia kirjoituksiaan.

– Kirjat ovat sanoja. Kuka tahansa voi kirjoittaa niitä. Kyse onkin siitä, mitkä sanat valitsee. Olen kuvannut sitä niin, että poimin pinsetillä sanan, pyörittelin sitä valossa, laitan sen lauseeseen. Sitten siirrän sen sivuun, otan toisen sanan, pyörittelin sitäkin valossa, laitan lauseeseen, sitten siirrän sen toiseen lauseeseen.

Ozin mukaan romaanin kirjoittamiseen ei tarvita mielipiteitä, teesejä, juonia – ainoastaan sanoja. 70 000 sanan pituisen romaanin kirjoittamisessa kirjailija punnitsee neljännesosamiljoona kertaa, minkä sanan hän valitsee, mihin tulee pilkku tai piste.

– Nämä ovat pieniä päätöksiä, mutta yksikään hallitus ei tee kolmessa vuodessa näin montaa päätöstä. Kirjailija tekee ja siinä onkin hyvän ja huonon kirjan ero: sanat.

MAAILMA JERUSALEMISSA

Amos Oz syntyi vuonna 1939 Jerusalemissa. Vanhemmat olivat Itä-Euroopasta tulleita siirtolaisia. Perhe asui pienessä, hämärässä asunnossa vaatimattomassa Kerem Avrahamin kaupunginosassa. Koti ei ollut varakas, mutta kulttuuri ja kirjat olivat siellä arvossaan. Isä luki 16 eri kieltä ja äitikin kuutta tai seitsemää.

– Jerusalem oli tuolloin täysin erilainen kuin nyt. Se oli kuin pieni, eri maiden federaatio. Oli arabikortteli, Buharasta tulleiden kortteli, skandinaavinen kortteli, britti- ja amerikkalaiskortteli. Yhdessä naapurustossa oli saksalaisten intellektuellien kaupunginosa, Amos Oz muistelee.

– Kun nykyisin menen Jerusalemiin,

se ei ole enää minun Jerusalemini. Näen siinä kaikenlaisten fanaatikkojen kaupungin: juutalaisten, arabien, uskonnollisten, kansallismielisten ja jopa jalkapallofanaatikkojen. Jokin Jerusalemissa on aina vetänyt puoleensa radikaaleja.

Oz kasvoi itse hyvin oikeistolaisessa, mutta maallisessa kodissa.

– Tämän päivän oikeisto ei ole sama kuin ennen. Vaikka perheeni oli juutalais- ja kansallismielinen, oli se myös hyvin suvaitsevainen ja humanistinen. Isäni uskoi vähemmistöjen oikeuksiin ja liberaaliin valtioon.

Amos kävi uskonnollista poikakoulua. Tosin äidin kuoleman jälkeen isä ja poika muuttivat Rehavian kaupunginosaan. Sinne muutosta vanhemmat olivat pitkään haaveilleet. Amos siirtyi Hephrealaiseen gimnasiaan, yhteiskouluun.

– Se avasi uuden maailman: tytöt ja pojat opiskelivat yhdessä. Opin uusia aineita. Mutta oli suuri rikkaus nähdä nuo molemmat ääriäidat. Opin uskonnollisessa koulussa paljon toorasta ja juutalaisuudesta.

RAKKAUS LÖYTYY KIBBUTSILTA

Sitten tuli kibbutsi. Siihen, mitä Amos Oz on tänään, tarvittiin kibbutsi, etäisyydenotto kaikkeen tuttuun. Ja toisaalta ulkopuolisuuden tunne uudessa ympäristössä.

– Olin erilainen. Vaikka kuinka halusin tulla *kibbutsnikiksi*, olin erilainen. Pelkäsin, mutta koskaan en katunut päätöstäni.

Oz sai kibbutssissa adoptioperheen, jonka luona saattoi käydä syömässä sapatti-illallisen tai juomassa kupin kahvia. Ja vaikka nuorukainen vuosien myötä sopeutuikin, hänestä ei koskaan tullut samanlaista kuin muista.

Sisäinen palo kirjoittamiseen ei jättänyt nuorta poikaa rauhaan. Oz häpesi kirjoittamista ja kirjoitti salaa iltaisin kerhohuoneella. Kun muut lapset kuullivat toverinsa kirjallisista harrastuksista, syntyi vastakkainasettelua.

Myöhemmin kibbuttsista löytyi Ozille myös ymmärtäjä, kirjastonhoitajan tytär Nili, jolle poika näytti runojaan. Vuonna 1960 työstä tuli Ozin vaimo.

– Nili on edelleen suuri rakkauteni, vakuuttaa Oz yli viidenkymmenen avioliittovuoden jälkeen.

SÄÄNNÖSTELTYÄ KIRJOITTAMISTA

Armeijan jälkeen kibbutsin toimikunta lähetti Ozin Jerusalemin heprealaiseen yliopistoon opiskelemaan heprealaista kirjallisuutta. Opintojen jälkeen hän

Oz on käynyt kaksi kertaa Suomessa. Lapsena hän tustui naapurissa asuviin lähetystyöntekijöihin, Rauha Moisiin ja Aili Havakseen, "lempeisiin naisiin, jotka tekivät rakkauden tekoja".

toimi opettajana, teki maataloustöitä ja tarjoili kibbutsin ruokasalissa.

Vaikka kibbutsin jäsenet lukivat, kibbutssissa oli laaja kirjasto ja sen jäsenet arvostivat kulttuuria, oli ruumiillinen työnteko pääasia. Nuorta kirjailijaa ei arvostettu.

Kuin ihmeen kautta Oz onnistui saamaan luvan kirjoittaa yhtenä päivänä viikossa. Kibbutsin toimikunnan päätös oli vallankumouksellinen, ja siellä pelättiin, että yksi jos toinen haluaisi heittäytyä taiteilijaksi ja olisi ennakkotapausten myötä pyytämässä lupaa tanssia, laulaa tai soittaa.

Kun Ozin ensimmäinen kirja ilmestyi, toimikunta myöntyi antamaan hänelle yhden lisäpäivän kirjallisiin harrasteisiin. Kesti pitkään, että Oz sai toimikunnan vakuuttuneeksi kirjallisista taidoistaan ja sai vielä kolmannenkin päivän kirjoittamista varten.

– Vasta raha sai toimikunnan kääntämään päänsä. Kibbutseille oli iloa vain sellaisesta kirjailijasta, joka toi sinne rahaa.

VÄITTELYÄ JA KYSEENALAISTAMISTA

Juutalaisuus, maallinen juutalaisuus, on kiinnostanut Amos Ozia tähän päivään

saakka. Viime vuonna ilmestyi hänen ja Fania Oz-Saltzbergerin yhdessä kirjoittama kirja *Jews and Words*. Kirja käsittelee juutalaisuutta maallisesta näkökulmasta.

– Nautin kirjan kirjoittamisesta Fanian kanssa. Saimme väitellä oikein toden teolla. Joistakin asioista pääsimme yhteisymmärrykseen, joistakin emme. Sitähän juutalaisuus on: väittelyä ja kyseenalaistamista. Se on myös menestyksemme salaisuus. Jo 13-vuotiaana *bar mitzva* -seremoniassa poikaa pyydetään puhumaan uudesta näkökulmasta tai ajatuksesta, jonka hän on ymmärtänyt tai havainnut opiskellessaan tooraa. Eli lasta ei opeteta pelkästään toistamaan viisaisten sanoja tai kirjasta opittua.

Oz on julkaissut yli 30 kirjaa ja satoja artikkeleita sekä esseitä. Hänen teoksiin on käännetty yli 40 kielelle, myös suomeksi. Jopa Iranissa on painettu Ozin kirja persian kielellä, tosin piraattijulkaisuna. Tuottelias kirjailija kertoo, että hän työstää uutta kirjaa. Mitä – se jää nähtäväksi.

– En koskaan puhu kirjoistani ennen kuin ne ilmestyvät, enkä tee sitä nytkään.

Oz on ollut myös poliittisesti aktiivinen. Hän on rauhanaktivisti ja kannat-

taa palestiinalisvaltion perustamista ja tunnustamista.

KAHDEN TRAUMAN VÄLISSÄ

Amos Ozin samannimiseen kirjaan perustuva näytelmä *Tarina rakkaudesta ja pimeydestä* esitettiin ensi kerran *Suomen Kansallisteatterissa* viime syksynä. Hyvän vastaanoton vuoksi näytelmä sai jatkoa koko kevääksi. Se on ohjaaja *Mikaela Hasánin* debyytti Kansallisteatterissa.

Juhani Laitala näyttelee hienosti keskiikäistä Ozia, joka palaa lapsuuteensa muistojen avulla. Näyttämönä toimii 1940-luvun Jerusalem. Pieni Amos-poika imee ajan hengen: pioneeriaatteen ja ruumiillisen työn arvostuksen, juutalaisten ja arabien väliset suhteet sekä jännitteet, mutta myös kulttuurin rikkauden ihannoinnin.

Eletään kahden trauman välissä: Euroopassa on juuri koettu holokausti ja Israelissa on sodan uhka. Pieni poika ymmärtää, että kukaan ei halua heitä. Eurooppalaiset ajoivat juutalaiset Palestiinaan, Palestiinassa arabit haluavat ajaa heidät pois.

Näytelmä on myös hieno ajankuva menneen ajan Jerusalemissa. Sukulaisille soitaminen on tärkeä hetki. Etukäteen kir-

jeitse sovittuna aikana Amos lähtee vanhempiensa kanssa läheiseen apteekkiin soittamaan Tel Aviviin. Apteekissa ollaan etuajassa ja koko perhe jännittää meneekö puhelu läpi. Oz muistelee, ettei puheissa sanottu oikeastaan mitään: kysyttiin aina samat kysymykset, oletteko olleet terveenä, miten Amos-poika voi. Sanomista tärkeämpää oli kuulla kaukana asuvien sukulaisten ääni.

Kotona vanhemmat uppoutuvat kirjojen maailmaan, jonka Amos oppii jo nuorena tuntemaan läheisesti. Euroopan ja Lähi-Idän kontrasti näkyy hyvin sukulaisissa. Liettuassa syntynyt ja opiskellut isä ihanoi eurooppalaista kulttuuria. Entisen Ukrainan alueelta tullut isoäiti ei koskaan sopeudu "basilleja kuhisevaan Lähi-Itään" ja hän puunaa kodin lisäksi myös pienen pojan DDT:llä.

Näytelmä käsittelee myös äidin menettämistä. Amos oli 12-vuotias kun hänen äitinsä teki itsemurhan. Viiden vuosikymmenen jälkeen mies on valmis kohtaamaan henkilökohtaisen trauman myös kirjassaan. Hän suree sitä, ettei hänelle annettu mahdollisuutta estää äidin hirveää tekoa. ●